

IGOR ŠIPIĆ

**KULT SV. LUCIJE U POMORSKI
SNAŽNIM ZAJEDNICAMA ISTOČNOG JADRANA**Igor Šipić
Lučićeve 3
HR 21000 SplitUDK: 235.3(497.5 Istočni Jadran)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2006-12-11

Simboličko suznačenje kulta sv. Lucije kod naroda pomorskih tradicija nedovoljno je istraženo. Pored uobičajnih kršćansko-ikonografskih vrijednosti, koje Crkva Luciji pripisuje po legendi, njezino značajnije i učestalije javljanje na lokalitetima istočne jadranske obale, poglavito na Kvarneru, u Splitu te u Veneciji, ukazuje na tradiciju štovanja koja se razvila na maritimnoj osnovi poglavito djelatnih pomorskih zanimanja. Stoga, ovo će istraživanje pripomoći boljem razumijevanju pozadine simboličkog prostora Lucijina kulta, te ukazati na topologiju javljanja u pomorski snažnim zajednicama matrijarhalnog korijena i krajevima srednjeg i sjeveroistočnog Jadrana, uključujući i Veneciju.

Ključne riječi: sv. Lucija, kult, istočni Jadran

Hagiografski crkveni izvori govore, da je Sv. Lucija¹ u 3. st. živjela u Sirakuzi na Siciliji. Prema jednom opisu legende, kći plemenite gospođe Eutihije, teško oboljele od neizlječive bolesti, nagovori majku na hodočašće grobu sv. Agate u Kataniji. Ondje joj se ukaže sv. Agata koja uvjeri Luciju u majčino ozdravljenje, ali joj i samoj proreče mučeništvo. Lucija tada imanje podijeli siromasima, što razbjesni njezina zaručnika pa je kao kršćanku prijavi vlastima. Podvrgnutu mukama, upregnutu u volovski jaram, ni rimski je vojnici nisu pomaknuli s mjesta, te upravitelj naredi da je spale. No, vatra je i ne dirnu,

¹ M. ŽEPIĆ, 1927, 195. Etimološki korijen vuče od latinske riječi *lux (lucis)* - svjetlo, iz koje nastaju izvedenice kao *lychnus*, što znači *svjetiljka* (svjetlo), ili kao *lychnuchus*, što znači *svijećnjak*. Jedan od sinonima u prijevodu lat. riječi *lux* glasi *svjetlost očiju-vid*.

što natjera vojnika na ubojstvo nožem.² Drugi opis govori o samoranjavanju škarama³ i proscu zaljubljenom u njezine oči. U strahu da ga ne navedu na zlo, Lucija sama sebi iskopa oči i pošalje ih mladiću. Svladan grižnjom savjesti i očaran hrabrošću kojom je Lucija zasvjedočila svoju kršćansku vjeru, i on postade kršćaninom.

Iako u obje legende, onoj o sv. Luciji, i onoj o sv. Agati, ikonografski instrumentarij (škare, vatra i poglavito pladanj na kojem leže Lucijine oči i odrezane Agatine dojke) ukazuje na modeliranost kulta dviju sicilijanskih mučenica, ikonografsku vertikalnu kultu sv. Lucije karakterizira razlikovanje i povezivanje dobra i zla, svjetla i tame, života i smrti, medijatorâ svega misterijskog. Ikonografske karakteristike govore kako se doista radi o signifikantno ezoteričnom kultu, pri čemu je Lucija postala i simbol i "obećanje" svjetlosti. U mnogobrojnim prikazima drži mučeničku palmu, također atribut i sv. Apolonije s kojom se u paru javlja, a vrat joj može biti proboden bodežom. Posebni su joj atributi upaljena svijeća (lojanica) i, dakako, oči koje su uz uljanicu pridodane kao aluzija na ime (svjetlost – Svjetlana). Legenda, kojoj je svrha bila da ih rastumači, javila se poslije. Kao manje učestali atributi kulta javljaju se katkad i knjiga, kalež ili kraća vrsta mača (*spada*).

Najstariji autentični nalaz koji ukazuje na kult sv. Lucije, a navodi ga A. Amore,⁴ bez sumnje je dokumentiran u natpisu pronađenom 1894. g. na groblju S. Giovanni u Sirakuzi. Datiran je na početak 5. st., a u njemu se spominje izvjesna mrtva *Euschia*. U drugoj polovici 6. st., također u Sirakuzi, manastir posvećen njezinu imenu, zabilježio je u jednom pismu s. Gregorio Magno. Kult, međutim, nije ostao samo sicilijanski, već je od konca 6. st. zasigurno uveden također i u Rimu, piše isti autor, što potkrijepljuje podatkom iz biografije Leona III. u kojoj se govori o jednom "oratoriju svete Lucije" (*oratorio sanctae Luciae*). Spominjući istog pontifika, i uz njega jedan drugi rimski manastir sv. Lucije, izvjesni s. Aldelmo di Malmesbury, zabilježio je kako s. Gregorio Magno uvodi Lucijino ime, zajedno s Agatinim, u *Canone della Messa*. Kako je najstarija crkva posvećena Luciji u Rimu izgrađena za pape Onoria I. (625.-638.), postaje jasno da se njezin kult počinje širiti Italijom tijekom 5. i 6. st. Tako je u istom periodu (6. st.) Lucijino ime uvedeno u Kanone Milana i Ravenne.

² M. GRGIĆ, 2000, 416.

³ Na pali u Femu u Italiji, oslikane *Storie di Santa Lucia*, autora Jacobella del Fiorea s početka 15. st., prikazuju Lucijino ubojstvo nožem i pokušaj spaljivanja na lomači, s gradirajućim prikazima teme.

⁴ A. AMORE, 1967, 241-257.

Povijesni izvori jasno ukazuju da se u ranom srednjem vijeku štovanje sv. Lucije proširilo najprije po Siciliji, a zatim rasprostrlo po čitavoj Italiji i Mediteranu. Stoga, najučestalije se i susreće u talijanskoj i španjolskoj umjetnosti renesanse pa sve do kasnog baroka.⁵ Izuzimajući Siciliju, na zapadnoj obali Jadrana, izdvajaju se dva povijesno-geografska područja izrazitog štovanja njezina kulta: tijekom ranijeg srednjeg vijeka, regije Marche, Abruzzo i Molise, te Venecija, na vrhuncu svoje uprave. Na istočnoj obali Jadrana uočeno je, snažnije i učestalije nego na drugim lokalitetima, poglavito kontinentalnim, štovanje sv. Lucije na području Istre i Hrvatskog primorja te u Splitu. To, dakako, ne isključuje kontinentalnu prisutnost kulta, već je svodi na manje zapaženu funkcionalnost ikonografske podređenosti. Stoga se sirakuško podrijetlo legende, koje spominje i C. Fisković,⁶ razvojno i očituje u jadranskoj penetraciji kompatibilnih kopnenih i morskih putova. Svakako treba navesti primjer štovanja Lucijina lika u gradiću Montemitro (hr. Mundimitar), u talijanskoj pokrajini Molise, koji su naseljavali Hrvati od sredine 15. st. bježeći pred Turcima. Predaja govori da su upravo oni, vođeni po sv. Luciji, prenijeli njen kult na ovo uže imigraciono područje zapadne obale Jadrana. Zaštitnica mjesta časti se celebrativno u spomen na dan i mjesto dolaska utemeljitelja grada na lokalitet Selo, gdje je podignuta polukružna kapela iz 16. st. posvećena "alla Vergine di Siracusa".⁷ Izvanredno sugestivna, njezina skulptura, poprsja prekrivenog zavjetnom (*ex voto*) pozlaćenom odorom, kojoj uz mještane hodočaste mnogi turisti i posjetitelji, nosi se ulicama grada u procesiji na Blagdan 13. prosinca. Ovaj slučaj ukazuje na duboko štovanje njezina kulta kod Hrvata, pa čak i pri migracijskim pokretima, ovdje direktno oslonjenim na plovidbene putove.

Glavni kopneni pravac na zapadnoj obali vodio je duž Apeninskog poluotoka i spajao zemlje antičkog *Mare Superum* (Jadran) i *Mare Inferum* (Tirensko more). Nazvan *la Via Flaminia*, pravac je sjevernije, prema Ascoli Piceno i Anconi, kasnije valoriziran kao *Praetorium Lauerianum* dokumentiran u *Tabuli Peutingeriani*.⁸ Riječ je o antičkom pravcu koji je Apulijom

⁵ Najčuvenija djela s prikazima Lucijina mučeništva oslikali su mnogi velikani slikarstva, među njima i Giovan Battista Tiepolo (*Comunione di Lucia* Venezia, Chiesa dei SS. Apostoli, 18. st.); Michelangelo Merisi, zvani Caravaggio (*Sepoltura di Lucia* Siracusa, Chiesa di S. Lucia, 17. st.) te brojni drugi umjetnici.

⁶ C. FISKOVIĆ, 1991, 391.

⁷ Objavljeno u vodiču *Molise croato e arbëresh, itinerario tra i comuni delle minoranze linguistiche*, Campobasso.

⁸ Tradicijski, postoje izraziti trendovi štovanja kulta sv. Lucije u Loretu i drugim mjestima pokrajine Marche. U gradu Ascoli Piceno, u crkvi sv. Augustina, između ostalih, nalazi se slika Vicenza Paganija *Gospa od Loreta*, s prikazom svetih Kuzme i Damjana, Josipa i Lucije.

povezivao, između ostalog, i tri urbana centra: *Luceria* (Lucera), *Aecae* i *Arpi*. Od Ankone se kopneni koridor nastavljao sjeverno prema Veneciji, a maritimni istočno prema Zadru, što će izrazito u 15. stoljeću biti uočeno u hodočašćenju loretskoj Crnoj Bogorodici. Očigledan je utjecaj prometnih koridora na sustavno određenje granica širenja kršćanske ikonografije, što uključuje i njihovu implementaciju u religijske običaje puka.

Drugi jadranski transverzalni pravac, još od sirakuške kolonizacije Visa (4. st. pr. Kr.), te potom Starog Grada na Hvaru (*Faros*), povezivao je Pugliu i današnje srednjodalmatinske gradove između Siponta i Salone, čije su luke bile udaljene 1500 stadija. Poznat je kao transjadranska ruta, dokumentirana u *Itinerarium Maritimum*. Kompatibilno ovom pravcu na Hvaru će za kasnog srednjeg vijeka biti sagrađena crkva sv. Lucije u Starom Gradu. J. Kovačić piše da je zajedno sa samostanom za trećoredice crkvu sv. Vinka / sv. Lucije, vjerojatno oko 1500. godine, sagradio svećenik Nikola Barbeta koji je podigao i crkvu sv. Jerolima. Za njezine obnove 1873. promijenjen je glavni naslovnik, s dominikanskog sv. Vinka Ferrerskog na ranijeg kompatrona sv. Luciju kojoj i danas tradicionalno pohode mnogi štovatelji njezina imena.⁹ Kako navodi Kovačić, na oltaru u apsidi pretvorenoj u sakristiju, u crkvi se nalazi i obojeni kameni kip sv. Lucije u gotičkoj tradiciji, visine 85 cm, za koji se misli da je rad pokrajinskog umjetnika iz 16. st. Kip, koji je prije stajao na glavnom žrtveniku, spominje biskup Jurjević-Zorzi za pohoda 1637. te biskup Milani 1645. Drugu crkvicu sv. Lucije iz 19. st., koju je također detaljno obradio, J. Kovačić pronašao je na Hvaru u mjestu Vrbanju, na putu između Starog Grada i Jelse.¹⁰

Dakako, i kopneni i morski koridori za kasne antike vodili su sve do Istre gdje u nekadašnje rimske gradove Poreč, Pulu, Rovinj, Umag i druge, kršćanstvo stiže iz Rima već u 2. stoljeću, preko trgovaca, činovnika, vojnika, ali i izričitih vjerovjesnika. Najnovija arheološka istraživanja, poduzeta u Puli na lokalitetu Gradske knjižnice, potvrdila su na temeljima rimskih *termi* prisutnost ostataka razmjerno manje jednobrodne crkve s kojom se mogu dovesti u vezu elementi kasnoantičkog i predromaničkog crkvenog namještaja, a koju povijesni izvori nazivaju sv. Lucija. O tome piše A. Starac, navodeći kao izvor povjesničara P. Kandlera i njegov rad *Palazzo di Antonia in Pola (Conservatore 850. 1871.)*.¹¹ Zanimljiv je podatak, međutim, da je na istom mjestu ubiciran petstotina godina star rezidencijalni raskošni *domus*, spaljen u

⁹ J. KOVAČIĆ, 1994, 357-381.

¹⁰ J. KOVAČIĆ, 1993, 245-266.

¹¹ A. STARAC, 2006.

5. st. a najvjerojatnije namijenjen senatorskom staležu. Ako se potvrdi teza o ranom javljanju crkve sv. Lucije u Puli, to kod prvog vala zamjene poganskih kultova s kršćanskim, može navesti na mišljenje o važnosti njezine uloge u procesu supstitucije idolatrijskog štovanja svjetlosti, poglavito stoga što ona, kao ni drugi sveci, sve do kasnog srednjeg vijeka, nema titular zaštitnika.¹² Posebno će to naglasiti slučaj splitske prvostolnice, što bi moglo generirati i mišljenje o njezinu javljanju na mjestima "carskog" značenja, ukoliko je točan Kandlerov ukaz koji upozorava kako je u slučaju pulskog lokaliteta riječ o nekadašnjoj carskoj vili Antonije Minor, majke Cara Klaudija.

S maritimnog aspekta, pak, važno je istaći da je riječ o poziciji iznimno uvjetovanoj sigurnošću dobrog sidrišta i luke. Rimska *Iulia Pola Pollentia Herculanea* najveća je i najznačajnija istarska antička kolonija utemeljena 46.-45. g. pr. Kr. na mjestu starijeg histarskog gradinskog naselja, ubiciranog na obali prostranog zaljeva dobro zaštićenog od poglavito opasnih i snažnih južnih vjetrova. Kao takav uživao je glas sigurnog sidrišta još od antičkih vremena.

S druge strane, raširenost prikaza sv. Lucije u istarskom zidnom slikarstvu diljem poluotoka upozorava na dugotrajnost i tradicionalizam štovanja njezina kulta. Prema navodima pulske konzervatorske struke, najstariji zidni prikaz sv. Lucije u Istri nalazi se u crkvi sv. Agate kraj Kanfanara na zidu ispod trijumfalnog luka.¹³ Postoji mišljenje konzervatorâ kako se upravo zbog Lucijinog kulta u crkvi strugalo vapno iz očiju svetaca da bi se njegov prah koristio kao lijek protiv očinih bolesti.

Međutim, sv. Luciji su posvećivani i brojni oltari. Konzervatorska praksa navodi primjere oltara u Raklju, Mutvoranu, Lovranu i Kastvu, spominjane još u vizitaciji generalnog vikara pulske biskupije Franceska Bartirome. Kastavski oltar nalazio se u istoimenoj crkvi, a održavala ga je bratovština Sv. Lucija.

¹² S tim u vezi bi mogao biti podatak do kojeg su došli talijanski arheolozi i povjesničari umjetnosti, a kojega prenosi R. Tomić. Istražujući starije arheološke slojeve na crkvi sv. Lucije - kulturnom svetištu u gradu Salo, na obali jezera Garda u Italiji, uočena je ikonografija koja upućuje na atribuciju njezina kulta, koja je prethodila kasnosrednjovjekovnoj.

¹³ Iako je interesantan podatak da se na području Istre sv. Lucija javlja u paru sa sv. Agatom, to i nije baš preveliko iznenađenje s osnova deskripcije legende. Međutim, pojavljuje se i sa sv. Apolonijom. U Sv. Trojstvu u Hrastovlju sv. Lucija nalazi se u prikazu pod arkadama na južnom zidu, zajedno sa sv. Apolonijom i sv. Agatom. U dvoapsidalnoj crkvi sv. Petra i Pavla sv. Lucija je uz sv. Apoloniju, i najvjerojatnije Bogorodicu, na zidu svetišnog prostora, u jednoj od demontiranih apsida. Uz ostale svetice, sv. Lucija se javlja na špaletama prozora i u crkvi Blažene Djevice Marije na Božjem Polju kraj Vižinade. Konzervatorski ukaz na gotičko slikarstvo, poglavito ono pod utjecajem alpskog kulturnog kruga, kao što su radionice koje se vezuju za Vincenta i Ivana iz Kastva, ukazuje na vrlo ranu i tradicionalnu prisutnost Lucijina kulta u Istri, koji se od obalnog pojasa širio prema gravitirajućoj unutrašnjosti poluotoka.

Hagiotopografija Hrvatske, autora A. Badurine, evidentira u Porečko-pulskoj biskupiji ukupno petnaest lokaliteta s titularom sv. Lucije koji se mogu pripisati primorskoj deklinaciji.¹⁴ Shematizam, pak, Crkva u Istri, autora Marijana Bartolića i Ivana Graha, navodi devet crkava sv. Lucije koje su još uvijek u kultu. Dvije od njih su župne, one u Skitači i u Pazinskom Polju. Najstarija od sačuvanih, ona u Selinama, za razliku od ostalih, datira prije 16. st.

Kako na istočnoj strani Jadrana iz starokršćanskog perioda do danas nema značajnijih tragova ubikacije štovanja kulta sv. Lucije, od neobične je važnosti podatak kojeg navodi P. Vežić u svom radu *Arhitektura ranoga kršćanstva u Zadru i na zadarskom području*, u poglavlju *Uz plovni put*.¹⁵ Autor ubicira ranokršćansku crkvu sv. Lucije (5./6. st.) uz samu južnu obalu otoka Paga, na poziciji Košljun, suprotivoj gradu Pagu i njegovoj luci. Dakako, riječ je o uvali, za koju Vežić drži da bi mogla biti antički "porat" ili sidrište. Crkva je jednobrodna građevina s polukružnom apsidom. Upravo spoznanje da se radi o rijetkim nalazima kulta usmjerava na period kad se mogla dogoditi prva meritornija srednjovjekovna disperzija - doba benediktinskog zaposjedanja istočnojadranskog prostora (do 12. st.) te nakon toga franjevačkog.¹⁶ S povijesnog je motrišta indikativan položaj sestara benediktinki u renesansnom kompleksu benediktinskog samostana crkve sv. Luce iz 1639. godine, u šibenskoj Gorici, povijesno zaštićenoj jezgri grada. U njoj benediktinske redovnice stoluju od prvog dana baveći se isključivo odgojem ženske mladeži, s naglašenom posebnošću štovanja sv. Katarine Aleksandrijske od doba Napoleonove okupacije Dalmacije, kad su zatvorena druga dva benediktinska ženska samostana u Šibeniku - Sv. Spasa i Sv. Katarine. Njihove redovnice prelaze tada u samostan sv. Luce noseći sa sobom sliku sv. Katarine.¹⁷

Drugi val difuzije, posve izražajni, zasigurno se dogodio za venecijanskog ekspanzionizma koji na istočnom Jadranu započinje kupovinom Dalmacije početkom 15. st., kad s obje strane Jadrana mnogi talijanski majstori izrađuju kipove i poliptihe na temu *Storie di Santa Lucia*. Stog je, s osnova kasnosrednjovjekovne pojavnosti, zamjetno stanje Lucijina kulta na zadarskom području. Iako ondje, naime, nema ni jedne crkve posvećene sv. Luciji, vrlo su raširene oltarne pale s njezinim slikama, o čemu su vrlo sadržajno pisali R.

¹⁴ A. BADURINA, 2003, 305-310.

¹⁵ P. VEŽIĆ, 2005, 124.

¹⁶ U crkvenoj predaji poznata je zadivljenost utemeljitelja reda Franje Asiškog, sirakuškom Djevicom.

¹⁷ Za posjeta Franje Josipa Šibeniku, 1875. godine, u samostanu i crkvi, za cjelodnevno odmora boravi carica austrijskog dvora, dok istodobno Franjo Josip posjećuje Slapove Krke.

Tomić,¹⁸ te I. Petricioli.¹⁹ Među mnoštvom fotografija bogato ilustriranih djela, autori prezentiraju nekoliko značajnih radova: oltarnu palu s likom sv. Lucije u crkvi sv. Jeronima u Ugljanu na otoku Ugljanu, za koju se pretpostavlja da je nastala oko 1600. godine; oltarnu sliku sv. Lucije iz zbirke franjevačkog samostana sv. Mihovila u Zadru, također nastalu oko 1600. godine; oltar sv. Lucije i njezinu sliku u crkvi sv. Šime, za koju se misli da je nastala između 1565. i 1568. godine, a mogao ju je izraditi talijanski umjetnik Bernardino Ricciardi.

Prema tome je neobično važno istaći, a što pokazuje i stanje na drugim područjima, da izuzev Venecije, nijedan od tretiranih većih urbanih centara nema crkvu koja nosi titulu ove Svetice, čak neovisno o snazi izraženog kulta. Ova se pojava javlja gotovo kao zakonitost kulta, pa to još više može upućivati na njegovu ezoteričnu prirodu.

Srednjovjekovni utjecaj Venecije na širenje kulta sv. Lucije

Moći svetaca ranog kršćanstva masovno se kupuju i prenose pomorskim putovima s Bliskog istoka u Europu za vrijeme križarskih ratova (11.-12. st.), kada Jeruzalem i Svetu Zemlju osvajaju Muslimani. Stoga, postaje učestalo trgovanje relikvijama, čak i njihove krađe, s koncentracijom prijenosa u Veneto, kad Republika iskazuje neviđenu snagu gospodarskog rasta zahvaljujući razvoju pomorstva i prekomorske trgovine. Tomu svjedoče i navodi A. Amora, koji ovakve pojave historiografski vezuje za Mletačku Republiku. Kupovinom i prijenosom relikvija aleksandrijskog sv. Marka Evanđeliste, on postaje glavni protektor njezine kozmopolitske moći. Kasnijim prijenosom relikvija sv. Roka, otetih Rimljanima u 14. st., Venecija nastoji ojačati ciklus eminentnih mučenika kršćanstva. Neovisno o upitnoj vjerodostojnosti istinskih moći sv. Lucije, što znanost nikad neće moći potvrditi, one što se i danas čuvaju u njezinom baroknom svetištu, u neposrednoj blizini venecijanskog kolodvora, imaju bespogovornu simboličku vrijednost.²⁰ Mlečani jedino nisu uspjeli odnijeti moći sv. Nikole iz Myre. Preduhitрили su ih Barezi 1095. godine, prenijevši ih u grad Bari.²¹

¹⁸ E. HILJE – R. TOMIĆ, 2006.

¹⁹ I. PETRICIOLI – M. DOMLJAN – P. VEŽIĆ, 1990.

²⁰ A. AMORE, 1967, 242-248, 250-251. Prema A. Amore, danas je nemoguće precizirati gdje se nalaze Lucijine moći, zbog dvije sasvim različite i kontrastne tradicije, povijesno bespogovorne. Prvu, koja se referira na konac 10. st., uvrstio je Sigebert di Gembloux u biografiju biskupa grada Metza – Teodorica (Teodorico di Metz). U njoj se priča da biskup, prispjevši u Italiju zajedno s carom Ottoneom, odnosi među brojnim relikvijama svetaca i one Lucijine, koji se nalaze u *Corfiniumu* (Péntima) u pokrajini Abruzzo. Čin prijenosa relikvija u

Poglavito je interesantan slučaj legendarnog prijenosa tijela sv. Šimuna iz Sirije u Veneciju, čija se raka i danas nalazi u crkvi istoimenog sveca u Zadru. Na lijevom boku rake nalazi se prizor oluje na moru koju stišava sv. Šimun. Po legendi, ploveći brodom prema Veneciji, brod se u Jadranu nađe u oluji, zbog čega se i brod i putnici spašavaju bacanjem u more brodskog inventara i tereta. Kad su mornari došli do tijela svečeva, oluja je odjednom prestala, pa brod pristaje u Zadru, gdje tijelo sv. Šimuna ostaje zauvijek.²²

Uz sv. Marka i sv. Roka, i kult sv. Lucije u jadranskoj tradiciji tako je postao venecijanskim. Njezin Blagdan kalendarski se tada poklapao sa zimskim solsticijem, tj. vremenom kad se sklapaju svi sporazumi i navješćuje konac školske godine. Stoga, realnom se čini pretpostavka da je i u splitsku prvostolnicu Lucijin kult stigao pod zastavom *Serenissime* početkom 15. st. kada, kako navodi C. Fisković, kipar lombardijskog podrijetla Bonino Jakovljević iz Milana,²³ podiže u katedrali kasnogotički žrtvenik sv. Dujma i nad njim ciborij, te vrh njega postavi kip sv. Lucije sa znamenjem njezina mučeništva (škare i oči). Možda je tome pripomogla i činjenica da je sv. Lucija, kao i sv. Nikola, proganjana baš pod Licinijem i Dioklecijanom.

Metz, istinskih ili vjerojatnih, potvrđen je također u godišnjacima grada iz godine 970. Amore smatra, ukoliko je biskup rekao pravu istinu, može se pretpostaviti da su relikvije bile odnesene iz Sirakuze 718. za vrijeme kad Sergio, guverner Sicilije, pobunivši se protiv cara Leona III. Isaurica, bježi sa Sicilije na teritorij longobardskog kralja Beneventa, Romualda II.

Drugu tradiciju, nastavlja Amore, potvrđuju Leone Marsicano i venecijanski kroničar Andrea Dandolo. Prvi, u *Chronica monasterii Casinensis* iz 1038. g. piše - "cumque maxima iam pars Siciliae recepta esset et Siracusana civitas capta, a sene quodam praefato duci (Maniace) mausoleum sanctae virginis Luciae proditum, eiusque sacrum corpus inde sublatum et in argentea theca cum omni reverentia positum Constantinopolim est transmissum." Drugi, pak, opisuje kupovinu relikvija u Konstantinopolu 1204. od Križara, među kojima je bio čuveni predak venecijanskog dužda, Enrico Dandolo, koji potvrđuje: "Inventis similiter corporibus sanctarum Agathae et Luciae virginis, que Baxilius et Constantinus Augusti de Sicilia deferri Constantinopolim fecerent, dux, optentum corpus sanctae Luciae Veneciam in monasterium sancti Georgii mandavit, quod in ecclesia eius nomini dedicata repositum est".

²¹ I. N. BEŠKER, 1999, 58-62.

²² D. KEČKEMET, 1962, 564.

²³ C. FISKOVIĆ, 1991, 423. Ukoliko je doista riječ o djelu ovog milanskog kipara koji se, kako navodi i P. Marković - "kao kipar uzdiže iznad ranga prosječnosti i postaje najmarkantnija pojava početka XV. stoljeća" - može se vrlo precizno datirati razdoblje instaliranja kipa sv. Lucije od 1412. do 1429. kada Bonino radi u Dalmaciji. Pored ostaloga, najznačajnija djela pripisuju mu se na katedrali sv. Jakova u Šibeniku, gdje je i umro bolestan od kuge 1429. (Vidi: P. MARKOVIĆ, 2001-2002, 207-223).

Progonjene i ubijane kršćanske mučenike iz 3. i 4. st. Crkva će poslije kanonizirati, proglasiti svetima i namijeniti im ulogu "zaštitnika" prema potrebama ikonografskog imaginarija srednjeg vijeka. Zato i Venecija bira za sebe one protektore koji će, sinergijom svoje uloge, samosvojom ekonomskom napretku osiguravati simboličku potporu, ali i privlačiti velike mase hodočasnika u pohodu na premještene "grobove" svetaca. Izgledan je zaključak kako, poglavito u Jadranu, na hijerarhijsku aktualnost ikonografske ljestvice utječe ekonomski moćna srednjovjekovna venecijanska država, prije svega, izborom "zaštitnikâ" komplementarno upotrebljivih njezinom ekonomskom interesu i djelatnosti, u ovom slučaju pomorstvu i trgovini.

Zahvaljujući dobrim trgovačkim i plovidbenim vezama, donoseći u sjeverni dio Italije relikvije svetaca, Mlečani priskrbljuju sebi simboličku zaštitu, koja će im omogućiti društveni položaj nadređen, katkada, i samom Vatikanskom pontifikatu.²⁴ Sv. Marko – zaštitnik grada, notara i polja,²⁵ sv. Roko – zaštitnik zatvorenika, te od kuge, najveće pošasti srednjeg vijeka, i sv. Lucija – eponim svjetlosti i zaštitnica očnjeg vida, savršeno se uklapaju u sustav simboličke protekcije pomorske sile, kakva je bila Venecija. Jako pomorstvo u to je vrijeme statusni temelj svake državne i gospodarske moći, pa se i samog Dužda također naziva Njegovom Svjetlosti.

Poput simbola sv. Marka – krilatog lava s knjigom Evanđelja i perom – koji se proširio svojom snažnom figurom, reljefom ili otiskom diljem Venecijom kontrolirane Dalmacije, i središnje javljanje kulta sv. Lucije u Splitu, po svemu sudeći, povezano je s globalnim geostrateškim opredjeljenjima venecijanskog interesa 15. i 16. st., u vječitom nadmetanju s dubrovačkim trgovcima za prevlast nad Jadranom.²⁶ S tog aspekta, radikalnim postaje jačanje trgovačke pozicije Splita u odnosu na zadarsku administrativnu.²⁷ Ponajviše zbog dobro uhodanih kopnenih trgovačkih

²⁴ To potvrđuju i navodi "Venezia abbia esercitato una sorta di controllo artistico sui Paesi adriatici...." (Vidi: *Io Adriatico, Civiltà di mare tra frontiere e confini*, 2001, 109).

²⁵ Notari su u srednjem vijeku važna i poštovana karika u pravnom poretku jakih pomorskih država, zbog svoje jedinstvene pismenosti i nezaobilaznog prisustva na brodovima.

²⁶ Možda je upravo u tome glavni razlog da se Lucijin kult nije uspio značajnije razviti u Dubrovniku i na području pod dubrovačkom kontrolom, očitujući svu suprotstavljenost interesa "vječitih rivala", pomorskih sila Jadrana.

²⁷ I na talijanskoj strani Jadrana vidljiv je taj utjecaj. "Pesaro, Recanati e Fermo, in particolare, vedono giungere da Venezia elaborati e sontuosissimi polittici destinati alle più importanti chiese cittadine.... attestando una circolazione di dipinti e di artisti che segue anche le logiche dell'espansione commerciale... nel corso della seconda metà del Trecento e nei primi decenni del secolo successivo, quando una nuova ondata di opere veneziane si diffonde nel bacino adriatico.... In molti casi furono gli stessi artisti a lasciare Venezia per impiantare nuovi

putova, što su još u antici od Salone vodili prema *Delminiumu*, *Naroni* i dubini balkanskog kontinenta starom rimskom cestom preko tilurijskog mosta na rijeci Cetini (poznat kao *Pons Tiluri*), pojačan je interes Venecije za Splitom.²⁸

Od časa kad Venecija postaje apsolutna gospodarica Dalmacije (1420.), započinje i ozbiljnije širenje kulturnih simbola Republike u te krajeve. Eklatantan je primjer toponimi otočića sv. Marko, na sjevernoj obali Krka, u Tihom kanalu (Burni kanal). Njegovo izvorno ime *Omiš*, Mlečani mijenjaju s imenom svog zaštitnika sv. Marka 1480. godine, u istom času, kad im Ivan Frankopan ustupa otok Krk.²⁹

Paralelizam čašćenja sv. Lucije u kulturnim sjedištima - posvećenim mračnim prostorima pod zemljom - kripti sv. Marka u Veneciji, koja se nalazi ispod razine mora, i kripti ispod mauzoleja splitske prvostolnice, pokazuje istovjetnost njihove funkcionalnosti za vrijeme njezina Blagdana, kad se kripe otvaraju i pale jednodnevne luči. Za razliku od kružnog tlocrta kripe što prati oktogonalni Dioklecijanov mauzolej, tlocrt Basilice di S. Marco³⁰ očitava u podzemlju, prema osi akroterija kupole, kriptu križnog oblika koji prati gornji sloj poda u rasporedu cele bazilike, s mnogo razigranijom strukturom. Izvori spominju da je u srednjem vijeku tu bila *karantena* za bolesne od kuge i drugih bolesti, ali i jedna vrst tamnice.

Graditeljska struktura Dioklecijanova mauzoleja i razvoj kulta sv. Lucije

U doba gradnje Dioklecijanove palače (3./4. st.) diljem Mediterana raširen je kult Mitre, u čijim inicijacijama žene nisu smjele sudjelovati, za razliku od Kibelinih inicijacija. Ovaj istočni kult preuzet iz Perzije u 1. stoljeću, proširio se posebno među trgovcima i vojnicima, jer se bavio pitanjima reda i kaosa, te svjetla i mraka kao velikih sila dobra i zla. Jedno od Mitrinih svetišta bilo je u Ostiji nedaleko od Rima. Njegove misterije odvijale su se u podzemnim malim kapelicama takozvanim "špiljama", a

---

ateliers in altre località adriatiche dell' una e dell' altra sponda..." (Vidi: *Io Adriatico*, 2001, 109-110).

²⁸ Godine 1578. mletački trgovac židovskog podrijetla Danijel Rodrigo predlaže mletačkoj upravi podizanje tzv. *skele* u Splitu, koju uspijeva završiti 1592., u sklopu gradnje i uređenja obale, lazareta, carinarnice i, od 5. 5. 1599., prve banke.

²⁹ N. ŽIC, 1985, 625.

³⁰ Današnja katedrala sv. Marka u Veneciji, figurirala je kao bazilika, sve do 19. st.

svrha im je bila omogućiti posvećenicima ulaz u kraljevstvo svjetlosti. Prema mitu, Mitra je bio "sila svjetla" i rodio se iz stijene.

C. Fisković piše: "Kancelar splitske općine Antun Prokuliano opisuje u svom laskavom govoru održanom 1558. godine u Splitu da je kriptu Mauzoleja, koji on smatraše Jupiterovim hramom 'prazno podzemlje nalik zapravo lijepoj spilji, gdje je po uvjerenju onih bezbožnika, Dioklecijan primao proročanske odgovore od Apolona, a u njoj je sitna ali neprekidna voda za koju govorahu da posjedovaše izvjesnu ljekovitu moć'. Nije isključeno da bi se u takvom spominjanju kripe mogla možda naslutiti tanka nit između antike i kršćanstva."³¹ I B. Gavela spominje da se u unutrašnjosti Asklepijeva atenskog svetišta, koje se nalazilo u stijenama i pećini pod Akropolom, nalazio izvor vode.³² Identična je situacija u albanskom Butrintu (antički naziv *Buthrotum*), gdje se već u 6. st. pr. Kr. spominje Asklepijev hram u blizini svetog izvora.³³ I splitska kriptu, kao i mnoga druga svetišta, sadrži prirodni izvor vode kao ikonografsku konstantu.

Poznato je Dioklecijanovo praznovjerje i kultno štovanje boga sunca, što je bila odlika svih istočnih vladara, pa je kriptu pod mauzolejom mogla biti idealno mjesto za instalaciju kulta sv. Lucije u vremenu kad i Andrea Palladio, glasoviti arhitekt i teoretičar - talijanski *cinquecentista* (1508.-1580.), ostavlja crteže mauzoleja i detalja Dioklecijanove palače, baš u tom, za grad iznimno važnom stoljeću. Iz tlocrta sačuvanog u Biblioteci *Royal Institut of British Architects* u Londonu,³⁴ dade se zaključiti da bi kriptu mogla biti sasvim sustavno građena pod mauzolejom, kao centralna točka podupiranja *života nakon smrti*, ukoliko se akroterij polukružnog svoda mauzoleja poklapa s osi svoda kripe.³⁵ U tom slučaju, sarkofag cara se trebao nalaziti na centralnoj osi mauzolejskog oktogona, položen u smjeru istok-zapad, s uzglavljem okrenutim prema istoku. Obje pretpostavke, zasad, objektivno potvrđuje većina znanstvenika.

J. Belamarić navodi u povijesti Splita: "Rana povijest Splita čita se kroz dijalog poganskih i kršćanskih tema, kroz sraz antičkih bogova i srednjovjekovnih svetaca. Za oltar sv. Dujma, zaštitniku grada Splita, u katedrali, postavljen je kasnoantički sarkofag s prikazom Dobrog pastira. U njemu je pronađen drugi, manji sarkofag, iz 13. stoljeća, koji za donju stranu ima mramornu ploču s jedva čitljivim ostacima antičkog reljefa koji je

³¹ C. FISKOVIĆ, 1991, 424.

³² B. GAVELA, 1969, 198.

³³ Po navodu grupe autora *Io Adriatico, Civiltà di mare tra frontiere e confini*, 2001, 161.

³⁴ J. MARASOVIĆ – T. MARASOVIĆ, 1968, prilog 4.

³⁵ J. MARASOVIĆ – T. MARASOVIĆ, 1968, prilog 35.

prikazivao ritualno žrtvovanje bika. Rimski reljef s prikazom poganskog žrtvovanja očito je savjesno otučen (zacijelo se mislilo da je vezan uz Dioklecijana) i posve svjesno postavljen pod kosti-relikvije sv. Dujma, lokalnog mučenika, da na taj način svjedoči trijumf sveca nad poganskim carem, kršćanske vjere nad rimskim ritualima.³⁶ Bik se žrtvovao tijekom Mitrinih inicijacija, a Dioklecijan je restauraciju uprave Carstva uradio da bi uveo red u Galiji i spriječio pojavu uzurpatora (Mitrina odlika),³⁷ što bi mogao biti detalj važan u odgonetanju služnosti kripe pod mauzolejom.

Ukoliko se doista radilo o kripti kao inicijacijskom mjestu štovanja Mitrina kulta, još je veća mogućnost da je ona bila i mjesto štovanja Eskulapa, gdje se u pravilu u pećinskom prostoru pojavljuje izvor vode, kao simbol misterijskog instrumentarija. Stoga, ako je Kibela bila javno, moguće je pretpostaviti da je Mitra mogao biti tajno inicijacijsko božanstvo privilegiranih, s čime se ne slaže J. Belamarić,³⁸ ali navodi da ovu hipotezu podupiru pojedini arheolozi.³⁹ Iako Belamarić navodi da se "u najtamnijem dijelu građevine od srednjeg vijeka štovala sv. Lucija", on pritom ne ističe na koji njegov period misli.

Moguće je da Konstantin Porfirogenet u 10. st. piše o kripti kao tamnici, baš zato da bi se poduprla ideja o mučilištu, i time još jače naglasila pogubnost poganstva, a svekolika javnost učvrstila u kršćanskoj vjeri, u procesu sukobljavanja dviju nevjerojatno žestokih energija kultnosti. Kao što reče A. D. Nock – "Kršćanstvo je bilo ostavljeno da demokratizira misteriju"⁴⁰ – jer je također sadržavalo snažne mitove, za koje su ljudi vjerovali da su doslovce istiniti.

Budući da je kršćanstvo nastalo u poganskom svijetu, a obraćenici su nužno donijeli poganska vjerovanja i mitove, ubrzo je započet proces identifikacijske "zamjene". Tek oko 650. godine, po Tomi Arhidakonu iz 13. st., kako navodi J. Belamarić,⁴¹ nadbiskup Ivan Ravenjanin, počistio je Mauzolej od

³⁶ J. BELAMARIĆ, 1998, 6. (Opis sarkofaga, na koji se pozivaju mnogi autori, najsadržajnije je dao C. FISKović, 1958, 2).

³⁷ Ovakvo mišljenje ističe i J. Belamarić usprkos neslaganju oko kulta Mitre.

³⁸ Belamarić misli da je kripa korištena radi mučenja kršćana.

³⁹ "Mauzolej je imao kriptu za koju su neki arheolozi – ne s pravom – smatrali da bijaše posvećena Mitri, bogu Sunca, a Splici, - što prenosi bizantski car pisac iz 10. stoljeća Konstantin Porfirogenet – da je služila kao tamnica u koju je Dioklecijan zatvarao i mučio kršćane. Svrha joj bijaše tektonska, da podržava gornji pod, cellu. U tom najtamnijem dijelu građevine od srednjeg vijeka štovala se sv. Lucija, zaštitnica očinjeg vida." (Vidi navod: Belamarić, isto, str. 43).

⁴⁰ P. CAVENDICH – T. LING, 1998, 155.

⁴¹ J. BELAMARIĆ, 1998, 30.

poganskih božanstava, uspostavio katedralu u koju je unio moći solinskih mučenika sv. Dujma i sv. Staša, i posvetio je Marijinom Uznesenju kao titularu većine kasnoantičkih dalmatinskih katedrala. I neki drugi sveci, poput sv. Martina i sv. Teodora, zaštitnika bizantske vojske, vrlo rano dobivaju svoje mjesto unutar palače (6. st.), kako bi se stanovništvo palače, obrtnici i vojnici, privoljeli na kršćanstvo. U 14. st., u vrijeme ponovnog javljanja autentične karte Splita s tlocrtom grada, Mauzolej najljućeg neprijatelja kršćana, transformiran je u kršćansku katedralu kasnog srednjeg vijeka, pa je najveća tema svih vremena i religija svijeta - mit o vječitom odnosu između tame i svjetla (Života i smrti), preko legende o sv. Luciji, srednjovjekovnom kasnom introdukcijom postao supstitut nekadašnje inicijacijske ili, pak, mučeničke Dioklecijanove kriptе.⁴² Mišljenje o sinergijskoj zamjeni kultova, zasigurno metodološki može pripomoći pri donošenju konačnog mišljenja o njezinoj namjeni.

Iako C. Fisković smatra da je sveti "svjetla" već pri postavljanju kipa vrh ciborija u 15. st. posvećena kriptа Dioklecijanova mauzoleja, a njezino se ime spominje i u vizitacijama Dominisa i Cosmia (17. st.),⁴³ po mišljenju T. Marasovića, još uvijek se ne može pouzdano datirati godina njezina ustoličenja u kripti splitske prvostolnice.

Drugi kip sv. Lucije, za koji C. Fisković drži da također potječe iz 15. st.,⁴⁴ nalazi se u crkvi franjevacā – konventualaca u Splitu, smještenoj u samom središtu starovaroške luke Matejuška. On se nekad nalazio u crkvi, a potom u sakristiji crkve sv. Frane. Prema njegovu opisu, kip je drveni, visok 0,97 m, a širok 0,32 m. Gotičkoj skulpturi danas se može pridodati još jedan drveni kip sv. Lucije koji se također nalazi u istoimenoj crkvi. Iako nema značajniju umjetničku vrijednost, on zorno ukazuje na tradiciju štovanja ove

⁴² Čak i kod alkemičara, a Crkva ih je proglasila krivovjernim kršćanima u mističnom traženju Boga, sunce što se diže ponad uspavana grada i krajolika, donoseći svjetlost u tminu, jest simbol života nakon smrti, unutrašnjeg duhovnog prosvjetljenja i ponovnog rođenja. Kao u njihovoj formuli V.I.T.R.I.O.I. (*visita interiora terrae rectigficando invienes occultum lapidem* – posjeti unutrašnjost zemlje, pročišćujući ćeš naći skriveni kamen), i na završetku puta kroz labirint, puta u unutrašnjost zemlje, puta u svoju unutrašnjost, nalazi se simbol svijetla (sv. Lucija). Po nekim geomantijskim tumačenjima, oblik labirinta, koji kao forma datira iz vremena pretpovijesti, baš u Baški na otoku Krku, jedinstvenog je spiralnog oblika i stavlja se u izravnu vezu s arhitekturom tog kraja, kao temeljna geometrijska forma života, najlakše prepoznata u gradama kućica mekušaca koje sadržavaju proporciju zlatnog reza. Poznato je da u kršćanskom nazivlju krajevi i mjesta nazvani po sv. Luciji označavaju lokalitete na kojima su prisutne posebite zemaljske sile sa svojim zračenjem.

⁴³ M. A. DE DOMINIS, 2002, 144. De Dominis vjerojatno misli i na sv. Luciju kad kaže da se "uz upaljene baklje svetišta otvaraju nekoliko puta godišnje, da bi se prema njima pobudilo veće poštivanje."

⁴⁴ C. FISKOVIĆ, 1940, 219.

svetice u okvirima splitske luke. Ovoj činjenici poglavito prinosi i preris tlocrta crkve i klaustera sv. Frane u Splitu koji je 1764. izradio mjernik Petar Kurir, a kojeg ističu i C. Fisković⁴⁵ i A. Duplančić.⁴⁶ Iz njega je vidljivo da u to vrijeme u crkvi postoji kapela sv. Lucije, u donjem lijevom uglu tlocrta označena slovima S L.

Važno je upozoriti, jer o tome nema zapisa, da se danas u Splitu lik sv. Lucije vankatedralno časti i u crkvi Gospinog svetišta na Dobriću iz 1867. U njoj se nalazi slika sv. Lucije, čija izvornost nije utvrđena, ali se pretpostavlja da potječe iz vremena nastanka crkve.⁴⁷ Nije poznato da je do danas objavljivana. Kao osobni zavjet ili залог, njezinom su liku prineseni bezbrojni darovi, među kojima su najznačajniji predmeti od srebra – svijećnjaci, kaleži i zavjetne pločice s prikazom očiju. Nažalost, po svemu sudeći, nisu sačuvana imena donatora. Prema riječima mjesnog župnika M. Čubelića, predajom je potvrđeno da je riječ o splitskim obiteljima naglašeno pomorske tradicije.

Snažna koncentracija njezina kulta na tako uskom prostoru, duž istočno-zapadne longitudinale od Peristila, preko Dobrića, do starosplitske lučice Velog Varoša, u kojoj su svoje brodice čuvali i sami franjevci, upozorava na nepobitnu tradiciju šovanja kod pučanstva tradicionalno vezanog za djelatnosti iz područja pomorstva, ribarstva, pa i same trgovine.

U bližoj okolini Splita zamijećeno je šovanje sv. Lucije na otoku Braču (crkva sv. Lucije nalazi se u dubokoj i dobro zaštićenoj uvali mjesta Pučišća), u Kaštel Štafiliću, gdje je po njezinoj crkvi iz 19. st. naimenovana i ulica – Put sv. Lucije, a izrazito na otoku Drvenik Veliki, u trogirskom akvatoriju. D. Radić piše povodom autorske izložbe posvećene zavjetnim darovima u Trogiru i okolini da su, uz sv. Jurja, sv. Roka i sv. Nikolu, na ovom otoku sv. Luciji "namijenjeni mnogi zavjeti", među kojima je najveći broj prikaza očiju na srebrnim pločicama.⁴⁸ Autorica je navode argumentirala rukopisom o imanju i inventaru crkava na otoku Drveniku i u Oriovici-Biskupiji, iz 1884. godine, koji čuva arhiv župe Srca Isusova. Međutim, Lucijin kip koji se do savezničkog bombardiranja grada, u vrijeme Drugog svjetskog rata, nalazio i u trogirskoj crkvi sv. Mihovila, nakon njezina rušenja sve do danas čuva se u crkvi sv. Petra u središtu trogirske luke.

⁴⁵ C. FISKOVIĆ, 1952, 187.

⁴⁶ A. DUPLANČIĆ, 1985, 45-47.

⁴⁷ Druga Lucijina slika, koja također dolazi iz 19. st., nalazi se u katedrali sv. Dujma i svake se godine, na dan njezina Blagdana, postavlja na otvorenom prostoru pred ulazom u kriptu.

⁴⁸ D. RADIĆ, 2005, 40.

Sl. 1. Sv. Lucija u crkvi Gospino svetište na Dobriću u Splitu sa zavjetnim darovima

Sl. 2. Srebrni zavjetni darovi u crkvi Gospino svetište na Dobriću u Splitu

Izvan morskog pojasa, unutar splitskog zaleđa, zamijećena je sporadična prisutnost Lucijina kulta, što na svojevrstan način potvrđuje i mišljenje S. Piplovića koji, pozivajući se na rad Ante Solde, confirmira stanje unutar kontinenta, gdje nijedna crkva na području Provincije presvetoga Otkupitelja ne nosi ime sv. Lucije, makar obuhvaća, pored Splita, i područja Zagreba, Karina, Visovca, Šibenika, Knina, Sinja, Omiša, Imotskog, Makarske, Živogošća, Zaostruga i Sumartina na Braču.⁴⁹

Prisutnost kulta sv. Lucije u Hrvatskom primorju

Istodobno, dok se u Splitu vrlo rano javljaju crkve posvećene sv. Nikoli,⁵⁰ što se poklapa s dolaskom njegova kulta u Bari, u ovom gradu zasad nema tragova gradnje Lucijine crkve prije isticanja njezina kipa u splitskoj katedrali. Međutim, njezina crkva(e) tada je već poglavito zabilježena na području otoka Krka, ishodišta Frankopana povezanih s nizom europskih vladarskih obitelji, čije rodonačelnništvo počinje knezom Dujmom I. upravo u 12. st., kad je sagrađen u središtu otoka i njihov prvi dvorac Kaštel Gradec između glagoljaškog Vrbnika i Risike. To govori o mogućem uplivu banskih *vukova*, kako ih nazivaju u hrvatskoj književnosti zbog svoje čvrste volje da mačem brane svoju *državinu*, na topologiju svetaca krčkog kraja.

Najstariji siguran trag u Hrvata postoji u Baški na otoku Krku, gdje se nalazi i današnja crkvice sv. Lucije, što zorno govori o dugovječnoj tradiciji njezina štovanja u hrvatskom primorskom puku, na prostorima dominacije krčkih knezova. Prema prijevodu Bašćanske ploče, s kraja 11. ili početka 12. st.,⁵¹ hrvatski kralj Zvonimir (umro 1089.), daruje Sv. Luciji neku zemlju (*ledinu v dni svoje*): "*Ja, u ime Oca i Sina i Svetoga Duha, ja opat Držiha pisah ovo o ledini*

⁴⁹ A. SOLDI, 1979.

⁵⁰ Crkvice u Velom Varošu datirana je čak u prijelaz iz 11. u 12. st., a crkvice na jugoistočnoj uzvisini Marjana, sagrađena je kao zadužbina Splićanina Rake i žene mu Elizabete, te Sustjepanskoj opatiji darovana 1212. godine.

⁵¹ P. VEŽIĆ, 2000, 165-186. O dataciji Bašćanske ploče pišu suvremenici Lujo Margetić i Pavuša Vežić. Potonji ploču datira čak krajem 13. ili početkom 14. stoljeća, obrazlažući to spoznajama do kojih je došao analizom arhitekture crkve sv. Lucije u Jurandvoru u Bašćanskoj dragi. Analizom načina građenja i arhitektonskih elemenata crkve, Vežić ukazuje na mogućnost da bi ona mogla biti mlađa od aktualne datacije i do dvjesto godina (konac 13. ili početak 14. st.). Iako tumači i mišljenje B. Fučića o pregradi kora, prema kojemu je ona, uključujući i Bašćansku ploču, kao njen sastavni dio, građena istodobno sa samom crkvom, Vežić, ipak, zaključuje da je ploča, kao izvorni plutej, mnogo starija i pripadala je nekoj starijoj ranoromaničkoj crkvi, na što upućuje i florealni motiv u njezinu gornjem dijelu. U crkvi sv. Lucije je mogla biti prenamijenjena, na što upućuju tragovi preklesavanja.

koju daje Zvonimir, kralj hrvatski, u svoje dane Svetoj Luciji, ...".⁵² Prema drugom prijevodu istog izvora, opat Dobrovit je zidao današnju crkvu sv. Lucije u dane kada je knez Kosmat (Kuzma) vladao cijelom Krajinom, u koju je bio uključen i otok Krk.⁵³ Vrijeme je to kad Venecija uspostavlja vlast na otoku, negdje oko 1116. godine. Sâmo spominjanje Lucijina imena, već govori o prisutnosti njezina kulta na otoku i prije nastanka čuvene Bašćanske ploče, pa se može pretpostaviti da je postojala i neka starija crkvice s njezinim titularom na istom ili bližem lokalitetu.

Ranoromanička crkva sv. Lucije nalazi se, zapravo, u današnjem selu Jurandvor, iako stariji izvori navode podatak da se nalazi u Baški odnosno bašćanskoj drazi. Po svemu sudeći, crkvu i samostan (opatiju) podigli su benediktinci još u 11. st., na ostacima *villae rusticae*, u istom valu kad nastaju i sve ostale opatije benediktinaca na Jadranu. Jedan od izvora spominje i beneficij bivše opatije sv. Lucije koja je negda bila vrlo bogata – "velika blagašica".⁵⁴

Stoga, ne iznenađuje višekratno javljanje crkava sv. Lucije u Hrvatskom primorju, prostoru tradicionalnih pomorskih zanimanja. Pored stožerne crkve u Baški, tj. Jurandvoru, druga među starijim crkvicama, vjerojatno također ranokršćanska (datacija nije pouzdano potvrđena), nalazi se na lokalitetu Selo, između Omišlja i Dobrinja, u blizini lokalnog jezera. Njezini ostatci, na starom putu iznad Luga, zarasli danas u trnje i makiju, pokazuju da je crkva bila jednobrodna, pravilno orijentirana, a imala je polukružnu apsidu. Zidovi, debeli oko 60 cm, sačuvani u prosjeku oko 1,5 m, građeni su od neuslojenih, pritesanih, nepravilnih komada vapnenca različite veličine.

I prvi spomen kapelice sv. Lucije podignute iznad grada Krka⁵⁵ na glavnoj cesti koja vodi u Bašku, datiran je u 1424., pa stručnjaci drže njezino podrijetlo čak ranokršćanskim.⁵⁶ Slične kapelice podižu se poslije diljem jadranske obale, pa je neostilsku crkvicu s dojmljivim osobinama romantizma, sagradio u mjestu Potomju na Pelješcu u 19. st., dum Ivo Šimunković, glasoviti potomak pomorskog roda, u sklopu obiteljskog gospodarstva.⁵⁷

⁵² B. FUČIĆ, 1997, 115.

⁵³ B. FUČIĆ, 1997, 121.

⁵⁴ M. BOLONIĆ – I. ŽIC, 1977, 390.

⁵⁵ Uz gradske bedeme koji potječu još iz doba Ilira, ističu se četiri kule frankopanskog kaštela iz 12. st.

⁵⁶ U biskupskom dvoru u Krku nalazi se i poliptih na drvu sv. Lucije iz 14. st., djelo autora Pavla Veneziana. S originalnim gotičkim okvirom predstavljao je veliku spomeničku vrijednost i bio dva puta restauriran, jednom u Beču, drugi put u Zagrebu.

⁵⁷ V. B. LUPIS, 1996, 28. Neostilsku crkvicu s dojmljivim osobinama romantizma, sagradio u mjestu Potomju na Pelješcu, u 19. stoljeću, dum Ivo Šimunković, glasoviti potomak pomorskog roda, u sklopu obiteljskog gospodarstva.

Sl. 3. Crkva sv. Lucije u Jurandvoru

Izvan otoka Krka, a unutar Kvarnera, posebnu pozornost privlači općina Kostrena, gdje je Katolička crkva organizirana u dvije župe: Rimokatoličku Župu Svete Lucije (osnovana 1789.), i Rimokatoličku Župu Svete Barbare (osnovana 1839.).⁵⁸ Lucijino ime u Kostreni vezano je za crkvu koja, u današnjem izgledu, prema posvećenom natpisu grofa Adama Ratkaja, biskupa senjskoga i modruškoga, iznad ulaznih vrata u kamenoj ploči iz 1714., potječe iz 18. st. Po mnogim izvorima, na tom se mjestu nalazila kapelica već u 15. st. Zasad je još upitna njezina ranija datacija. Kostrenski pomorci vazda su se zavjetovali u crkvi sv. Lucije,⁵⁹ ali i u crkvi sv. Barbare.⁶⁰

⁵⁸ I. STOŠIĆ, 2000, 125.

⁵⁹ Prema mišljenju I. Prijatelj-Pavičić, izborom sv. Lucije za zaštitnika Kostrene, kult je mogao dobiti suznačenja određena lokalnim gospodarskim specifičnostima.

⁶⁰ Sv. Barbara - zaštitnica topništva i vojnika, te od pogibelji od nesretnog slučaja ili nagle smrti - živjela je u 3. st. u Dioklecijanovoj prijestolnici Nikomediji u Maloj Aziji. Njezin se blagdan slavi 4. prosinca. Po legendi iz 7. st., za koju nema povijesnog temelja, sâm otac je Barbari odrubio glavu, nakon čega je pao mrtav, pogođen munjom u strahotnoj grmljavini. Iako

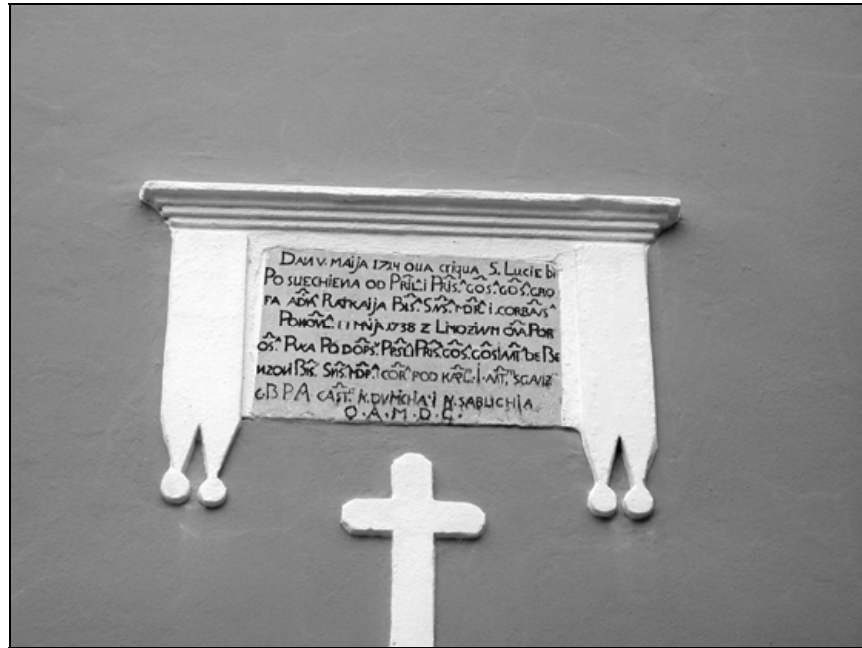
Sl. 4. Kip sv. Lucije u istoimenoj crkvi u Krku

Stoga, ne čudi da je tek 1869. u Kostreni sv. Lucije osnovana Bratovština sv. Nikole za pomoć pomorcima. I danas se još zadržala tradicija skupljanja milodara večer prije Blagdana sv. Nikole (5. prosinca), a dan poslije blagdana sv. Barbare, kad tzv. *sajači*, od kuće do kuće prikupljaju milodare za najugroženije članove pomorskih obitelji, koje će darovati sutradan na Blagdan Zaštitnika pomoraca. Stoga se i kasno javljanje ove organizacije može protumačiti pozicijom imanentnoj kultu sv. Lucije (i sv. Barbare) od ranokršćanskog do kasnosrednjovjekovnog povijesnog razdoblja ovog kraja. Iako kvarnerskim zaljevom, pa i diljem Jadrana, u pomorskoj tradiciji konstantom ostaje štovanje Gospe Trsatske, na području Kostrene nazočnost Lucijina kulta u tradiciji tamošnjeg puka nije blijedila niti nestajala. Godine 1724. donijeta je čak i uredba kojom se draškim i kostrenskim podanicima bakarske gospoštije zabranjuje pokapati mrtvace na Trsatu ili gdje drugdje bez naročita znanja bakarskog kapitula. Nakon toga, sve dok Kostrena sv. Lucija 1855. godine nije dobila svoje groblje, žitelji kostrenski, koji su stanovali istočno od crkve sv. Lucije, pokapali su svoje mrtve u Bakru, a oni zapadno od crkve na Trsatu.

---

je njezino pokroviteljstvo nad oružarima i vatrenim oružjem proisteklo iz ideje o iznenadnoj smrti, treba se podsjetiti, da najčešći motivi votivnog slikarstva i jesu opasnosti od iznenadnih oluja i udara munje. Štovanjem sv. Barbare u Kastvu, seljaci za nevremena zazivaju njezinu pomoć protiv groma.

Sl. 5. Kamena ploča grofa Adama Ratkaja iz 1714. na crkvi sv. Lucije u Kostreni

I župa u Kastvu slavi sv. Luciju kao jednu od posljednjih žrtava progona Dioklecijana, u kapelici na kastvanskom groblju. Kao dio predbožićne tradicije kastvanskog puka, još živi običaj sijanja pšenice na dan Lucijinog Blagdana. Prema narodnoj predaji, proklinjale vlati pšenice zasjat će uz svjetlost svijeća u svom zelenilu na sam Božić, jer njezino ime naviješta veliko svjetlo Božićne noći. Ova se tradicija inače zadržala u tradiciji hrvatskog puka na Jadranu.

Izuzetno važan podatak koji govori o nazočnosti Lucijina kulta zabilježen je i u samoj Rijeci. Naime, upravo Pomorski povijesni muzej Hrvatskog primorja u Rijeci čuva u svom bogatom fundusu, u ovom času, restauriranu sliku s prikazom lika sv. Lucije. Pretpostavlja se da je nastala u 17. st., a u muzej je mogla dospjeti, pretpostavlja se, sa Trsata, iako to još nije pouzdano i potvrđeno.

Simbolika u posredovanju razvoja kulta sv. Lucije na Jadranu

Ukoliko se izolira titular zavjetne Bogorodice, u kolorističkoj epidermi primorske ikonografije, često se javlja i sv. Lucija, nositeljica božanske mudrosti, eponim "svjetlosti" i zaštitnica od očinih bolesti, čiji su atributi "oči" i "uljanica"

(svijeća) pridodani kao aluzija na ime koje znači "svjetlost" ("Svjetlana").⁶¹ Stoga se i legenda, koja je imala svrhu da ih rastumači, javila naknadno. S tog motrišta, bipolarnost kulta ove "samozatajne", ali simbolički iznimno "učinkovite" svete, dolazi do punog izražaja upravo u pomorskim zajednicama tradicionalno matrijarhalnog obilježja.

U kontekstu navoda I. Stošića, kako "katolicizam uvijek naglašava društvenu i zajedničarsku dimenziju vjere koja se prenosi tradicijom i koja biva posredovana vjerskim simbolima, sakramentalnim postupcima i strukturama Crkve",⁶² kao pozadinu simboličkog prostora kasnosrednjovjekovnog Lucijinog kulta, valja uzeti refleksivnost njegova prinosa od pomoći čovjeku u obavljanju gospodarskih funkcija, poglavito pomorstva i trgovine kao nositelja ekonomskog prosperiteta. Sve do izuma dalekozora i dvogleda, tijekom plovidbe neobičnu važnost imali su promatrači na jarbolima brodova, pa očinji vid, uz ostalo, igra tada prvorazrednu ulogu u sigurnosti plovidbe.

Većina kultnih svetišta na Jadranu i jest nastala u gradovima s jakim protokom trgovine. Kako su tijekom cijelog srednjeg vijeka plovidbeni trgovački putovi uglavnom i hodočasnički, kršćansko zavjetovanje u matičnim lukama, poradi "zaštite" pomoraca od oluja, bolesti (ponajviše kuge) i mraka, bila je svekolika pojava. Još od antike, u tu svrhu, prinose se zavjetni darovi, a poglavito su već pergamonski umjetnici imali snažan smisao za doživljavanje i likovno tumačenje čovjeka i njegovih složenih psihostanja. Kultura prinošenja zavjetnih darova poganskim božanstvima, inauguriranjem kršćanskih svetaca "zaštitnika", nakon rimskog doba nastavila se tradicionalno u srednjem vijeku, pa je zahvatila i naše obale. Pored votivnih slika, koje na najdirektniji način izražavaju tragiku stradanja tijekom olujna nevremena, drugu grupu darova činile su zavjetne pločice, uglavnom, iskovane od srebra, s anatomske prikazanim bolesnim dijelovima tijela. Diljem Jadrana, u svim crkvama, gdje se javlja manir votivnog slikarstva, istodobno se nalazi i veliki broj srebrenih zavjetnih pločica. Među njima, iznimno je velik broj onih s prikazom oka, što statistički upućuje na visok udio očinjih bolesti tijekom prošlosti.⁶³ Dakako, zajedničko javljanje s votivnim

⁶¹ Lucijin kult snažno se bilježi u Barceloni, a portugalsko svetište Santa Luzia nalazi se na poznatom vidikovcu iznad grada Viana do Castelo na atlantskoj obali, što se može protumačiti nastojanjem da se njegovom pozicijom, kao simboličkog "svjetionika", pomorcima omogući siguran put i zaštita od "mračnih sila" oceana. I topologija dvaju gradića Sainte Lucie de Porto Vecchio (Sveta Lucija Stara Luka), na istočnoj obali Korzike, na tragu je mišljenja kako se njezini eponimi topološki javljaju na samoj obali ili uz nju, što upućuje na maritimnu inklinaciju simbolike. Stoga, vrijedno je spomenuti i crkvu sv. Lucije koja se nalazi na crti morske obale, u blizini Portoroža.

⁶² I. STOŠIĆ, 2000, 125.

⁶³ Pomorstvo i ribolov, uz trgovinu i proizvodnju soli, oduvijek su bile najznačajnije gospodarske grane puka jadranskog bazena, pa se najučestalije bolesti povezuju s onim uvjetima

slikarstvom, značajan je prilog pretpostavci o sustavnosti ikonografske hijerarhije u zaštiti trgovaca i putnika od oluja i bolesti.

Pogibelj na plovidbenom putu, kao konstanta srednjeg vijeka, zatiče pomorca na otvorenom moru ili sidrištu. U takvim uvjetima, tama se može pojaviti kao psihofobično stanje čovjeka. Zanimljivo je, stoga, splitsko razdoblje Markantuna de Dominisa Rabljanina. On 1602. odlazi u Split, gdje boravi kao splitski nadbiskup s naslovom primasa Dalmacije i Hrvatske, krajem 1602. godine. Iz tog doba i datira uklanjanje zida iza glavnog oltara i dogradnja novog kora splitske katedrale. Povjesničarima njegova djela poznato je da Dominis – izrastao također u vrsnog matematičara i fizičara – i sâm piše traktate o problemima vida, baveći se svekolikim odnosom između tame i svjetla. U propovijedi koju drži u Londonu 1617. godine, u Kapeli Merciarija, talijanskom puku, citira sv. Pavla, kad nastoji izazvati slavlje i radost viješću da je "noć prošla i osvanuo dan, u mističkom i duhovnom smislu, gdje se radi o jadima strašnih, trajnih i zastrašujućih, već minulih noćiju, i o trajnim i presretnim danima što nam ih je donijelo sunce koje ne pozna zalaza."⁶⁴

U kontekstu tematske propovijedi o odnosu tame i svjetla, de Dominis upravo ističe noć kao "vrijeme nepogodno za putnike, ako se ne žele izgubiti ili se negdje strmoglaviti." Kako se srednjovjekovna orijentacija u prostoru i otvorena plovdba morima, sve do kronometarske epohe (18. st.), redovito odvijala uz pripomoć "primitivnih" astronomskih instrumenata (astrolab, kompas), dakako da je to podrazumijevalo bezuvjetnu dostupnost sunca i zvijezda vidljivih, izuzev povremeno zvijezde sjevernjače, samo noću. Stoga, noćna plovdba, iako nije bila učestala na otvorenom moru, biva pod neprekidnim utjecajem "zlih sila" tame, pa i Dominis posebno inzistira na metafori lađe i plovidbe, uspoređujući "plovdbu vojujuće Crkve s plovdbom u oceanu ovoga svijeta, između tisuću sprudova i tisuću grebena, virova, hridi i pješćanih sprudova, a da se ne vidi kopno ni ikakva obala."⁶⁵ Stoga će i reći, aludirajući na razlike između reformiranih i rimskih lađa: "Tko i dubokim morem i usred noći plovi s dobrim kompasom, plovi sa svjetlom i sa svakom nužnom jasnoćom duž čitave svoje plovidbe." Ovakva Dominisova opservacija mogla je ponajviše biti pripisana, uz misao o reformiranoj Crkvi, i pomorski snažnoj Veneciji, na čiju stranu staje kad papa Pavao V. udari na nju interdiktom 1606. godine. Njegove rukopise o tom događaju pronašao je Šime Ljubić 1869. godine u venecijanskom arhivu.⁶⁶

života na moru, što su bili pretpostavka za njihov razvoj (visoki postotak vlage, i sl.). Iznad svega, radi se o meteoropatskim pojavama, zbog kojih su se, pored ostalog, učestalo javljale i bolesti kostiju te očiju.

⁶⁴ M. A. DE DOMINIS, 2002, 130.

⁶⁵ M. A. DE DOMINIS, 2002, 136-137.

⁶⁶ M. A. DE DOMINIS, 2002, 136-137.

Osobitosti štovanja vida svakako je mogla prethoditi dragocjena životna vrijednost svjetla prema strahotnom ništavilu tame, kakvo je vladalo na moru.⁶⁷ Zbog svjetla koje širi, svjetiljka se smatra simbolom mudrosti i pobožnosti, iako se kod sv. Lucije odnosi na njezino viđenje sv. Agate. Prema legendi, ukazavši se Luciji, Agata joj reče: *Lucijo, ti si doista svjetlo!*⁶⁸ Stoga, Lucija se redovito javlja u ikonografiji zapadnog kršćanstva uz druge zaštitnike tipično "jadranske" provenijencije. Njezin blagdan se i slavi baš na 13. prosinca kad po mletačkoj pjesmi «*dan počinje biti duži od noći za duljinu pijevčeve noge.*»⁶⁹ Time i Mlečani daju naslutiti simboličku povezanost pijevca s lunarnim značenjem, jer njegovo svakodnevno najavljivanje zore četverostrukim pjevom daje pouzdanu točnost najavljenog svitanja. Budući da ima višeznačnu važnost, u kojoj prevladava solarna simbolika, simbolizirajući budnost, te najavljujući dolazak sunca i dan koji zamjenjuje noć, i pijevac⁷⁰ je bio izuzetno štovani idolatrijski djelotvornik protiv opakih utjecaja noći, odvrćajući od kuća "zle sile", pa se često postavljao na dimnjake kuća, vrhove crkvenih zvonika i katedrala. To je moglo vrijediti i za brodske pulene, poglavito onu što se čuva u Muzeju grada Trogira, a misli se da su je trogirski mornari skinuli s turske laste potopljene u bitci kod Lepanta 1571. godine.⁷¹

Bolest očnjeg vida prečesto se javljala za cijelog trajanja antičkog i srednjeg vijeka, osobito kod svećeničkog reda, i zbog dugotrajnog prepisivačkog rada pod neuvjetnim svjetlom. Danas je teško zamisliti radnu aktivnost u takvim

⁶⁷ Nema sigurnih dokaza, ali se pretpostavlja da je baš Kolumbo na svom četvrtom, i posljednjem putovanju, 13. lipnja 1502., ugledavši prvo kopno - otok u arhipelagu Malih Antila – nadjenao mu ime sv. Lucije, koje i danas nosi. Međutim, ploveći na zapad na svom legendarnom putu oko svijeta, i Magellan naiđe na prvo kopno Južne Amerike baš na dan 13. prosinca 1519. Koincidirajuće, ali njegov *skrivani*, Lombardijac Pigafetta, piše u svom dnevniku: "Početkom prosinca konačno ugledasmo kopno... Admiralski se brod polako približava ispitujući neprekidno dno dubinomjerom... Nalazimo se u zaljevu u koji utječe široka rijeka, na rtu Frio u Braziliji. Generalni kapetan daje tom mjestu ime, po svecu tog kalendarskog dana, zaljev Santa Lucia". Tu će 1565. niknuti jedan od najljepših gradova svijeta - Rio de Janeiro. Ime grada poteklo je od Portugalaca koji su već i prije Magellana (1. siječnja 1502.) otkrili ovaj duboki zaljev u uvjerenju da je riječ o ušću velike *januarske* rijeke. Dakako, to je dokaz da se kult sv. Lucije, već u 15. st., zahvaljujući pomorstvu, proširio diljem Mediterana, ali i izvan njega. Poznati su također bezbrojni primjeri brodova koji su nosili, pa i danas nose, Lucijino ime.

⁶⁸ M. GRGIĆ, 2000, 589.

⁶⁹ C. FISKORIĆ, 1991, 424.

⁷⁰ J. CHEVALIER – A. GHERBRANT, 1983, 502-503. U svezi s ulogom psihopompa, koja se u antici pripisivala pijevcu, on je na drugi svijet odlazio najaviti i onamo odvodio pokojnikovu dušu koja će *otvoriti oči novoj svjetlosti što se izjednačuje s novim rođenjem*. Apolonov sin Eskulap bio je onaj bog koji je svojim ljekovima na zemlji izvodio uskrsnuća i preoblikovanja nebeskih preporoda. Budući da je prije nego je postao bogom bio iscjelitelj, vjerovalo se da i pijetao liječi bolesti. Stoga se u umjetnosti i javlja u zajednici s Eskulapom.

⁷¹ O tome pišu: V. GLIGO, 1977; V. OMAŠIĆ, 1974, 131-142.

uvjetima, pa je lako pretpostaviti da je gubitak ili slabljenje vida, zbog učestalosti bolesti iziskivao potrebitu svetačku "zaštitu", kako u liku sv. Odile,⁷² tako i u liku sv. Lucije.

Zbog uočene kompatibilnosti simbolike, moguće je funkcionalno povezati zaštitu putnika sa zaštitom od bolesti, poglavito stoga, što i sami sveci kao titulari u "vršenju" ovakvih uloga, vuku zajedničke korijene s maloazijskih obala.⁷³ Među njima, počesto se u likovnim i kiparskim djelima srednjovjekovnih crkava, uz lik Eskulapa (Asklepije), kao zaštitnici liječnika i ljekarnika, te od zaraznih bolesti, javljaju blizanci – Kuzma i Damjan (3. st.).⁷⁴ Njihovu nazočnost u crkvenoj ikonografiji učestalo prati sv. Lucija, što je zamijećeno i na zapadnoj, talijanskoj obali Jadrana. Crkva sv. Kuzme i Damjana u Baškoj na otoku Krku u 15. st.,⁷⁵ sagrađena je na mjestu gdje je pronađena i Bašćanska ploča s najstarijim glagoljaškim spomenom imena sv. Lucije. Komplementarnosti svetaca može se pridodati i ikonografski par - sv. Nikola iz grada Myre u Liciji (4. st.), i sv. Kristofor iz Palestine (3. st.) - zaštitnici pomoraca i putnika.⁷⁶

Zaključak

Duž granica srednje i sjeveroistočne obale Jadrana, topologija ukazuje na nekoliko izrazito populističkih središta tradicionalnog štovanja sv. Lucije. Gradovi Venecija i Split, te Hrvatsko primorje, s užom ubikacijom na otok Krk i Kostrenu pri Bakarskom zaljevu, razvili su tradiciju štovanja kulta koji je povijesno transformirao od antičkog eponima solarnog značenja do humaniziranog "zaštitnika" od bolesti očinjeg vida. Među onima koji štuju ime sv. Lucije na Jadranu, zacijelo je prevladavajući broj primorskih obitelji, na što upućuje i

⁷² Njezine se oči, za razliku od Lucijinih na pladnju, nalaze na knjizi, što upravo sugerira zaštitu od gubitka očinjeg vida zbog dugotrajnog čitanja u svjetlosno neuvjetnim prostorima.

⁷³ P. HORDEN – N. PURCELL, 2000, 440. Ovi autori su ustvrdili da postoje sustavni antički plovni putovi posvećenika, s njihovim svetim grobovima na lociranim mjestima.

⁷⁴ C. FISKOVIĆ, 1991, 422.

⁷⁵ M. BOLONIĆ – I. ŽIC, 1977, 391.

⁷⁶ C. FISKOVIĆ, 1991, 425. C. Fisković navodi: "I dok su se očni bolesnici utjecali sirakuškoj djevici, dotle su se oni čiji vid bijaše zdrav, a to bijahu mornari i putnici, osobito Dalmatinci, obraćali za zaštitu pri početku svojih putovanja sv. Kristoforu. Stoga je u hrvatskim primorskim gradovima... poštovan i prikazan... uz pristupe i prilaze moru već u 13. stoljeću, a provlači se u krštenim imenima rodoslovlja pomorskih i brodovlasničkih porodica od 16. do 19. stoljeća." Otud se vjerojatno i spominje njegova freska na uglednom, vidljivom i središnjem mjestu sred gornjeg dijela zida kojim je bio zazidan Protiron splitskog Peristila, i to baš na ulazu u srednjovjekovnu ulicu kojom su kroz južna vrata Dioklecijanove palače putnici izravno odlazili na morska putovanja. Ta freska potvrđuje, po C. Fiskoviću, težnju Splitskana prema morskom prometu, vezama sa svjetskom trgovinom i kulturom.

topologija oltarnih pala i skulptura, te ranokršćanskih i srednjovjekovnih crkava diljem Jadrana, većinom sagrađenih na lokalitetima važnim za sigurnost i učestalost plovidbe odnosno u blizini dobro zaštićenih sidrišta i luka. Stoga se, kao simbolički "svjetionik", kult učestalo i javlja uzobaljem istočnog Jadrana, a i drugdje na Mediteranu (Italija, Korzika, Španjolska, Portugal). Uostalom, njezino podrijetlo dolazi iz nekadašnje korintske kolonije (734. pr. Kr.) - pomorski snažnog grada Sirakuze - čiji je penetrativni utjecaj na Jadranu oduvijek bio golem.

Dok se kao naglašena osobitost topologije njezina kulta, od kasnoantičke faze do glagoljaške na otoku Krku (11.-12. st.), potvrđuje gradnja crkvenih objekata po načelu arheološkog sloja ili transgresije, štovanje na mjestima esencijalnih obitavanja (carski mauzolej, carske terme), poglavito ako se javljaju i kriptе,⁷⁷ može ukazivati na zamjenu ezoteričnih kultova u dugotrajnom sučeljavanju poganske i kršćanske energije, a potom i na ranokršćansku hrvatsku determinaciju. Slijedeći rimsku tradiciju, moguće je da je kult sv. Lucije, s obzirom na rana datiranja, mogao prethoditi i samom marijanskom kultu, a biti kontinuitetom božanstva "svjetlosti",⁷⁸ koje se u Rimu slavilo upravo na dan 10. prosinca, tri dana prije Lucijina Blagdana,⁷⁹ kada suvremeno kršćanstvo slavi loretsku Crnu Bogorodicu.⁸⁰

⁷⁷ Pored Venecije i Splita, sv. Lucija se slavi i u kripti S. Marziano u Sirakuzi, gdje je oslikana u 12. st.

⁷⁸ Viktorijin kip na ulazu u luku New York, smatra se također svojevrsnom replikom *lux mundi*.

⁷⁹ M. CH. CELLETTI, 1967, stupac 255. Ovo mišljenje oslanja se na znanu vremensku distancu između solsticija prema Julijanskom i Gregorijanskom kalendaru. U folkloru romanske mučenice, pristalost legende dovodi se najdirektnije u vezu s "najkraćim danom" te dugom noći solsticija (*mentre la vergine siracusana, la cui festa cadeva, secondo il Calendario Giuliano, nel "giorno più corto che si sia", diffonde lo splendore dei suoi occhi accetati sulla corrispondente lunga notte del solstizio*).

⁸⁰ S. PEROWNE, 1986, 62, 114. Moguće je da stoji simbolička paralela između dolaska kulta Velike Majke u Rim, i dolaska Marijinog kulta u Loreto. Prema S. Perowneu, prilično je sigurno da je Velika Majka ili Kibela, kako je bila poznata, štovana u Pesinuntu u Galiciji, došla u Rim pod motom Hanibalova napuštanja zemlje "ukoliko se u Rim donese azijska Velika Majka". Njezin je idol, u obliku crnoga meteorskog svetog kamena, što ga je prepustio pergamski kralj Atal I., stigao u Rim u travnju 206. pr. Kr. Isti autor navodi da je božica stigla brodom u rimsku luku Ostiju (Marijina kuća, prema jednom izboru loretske legende, stiže u Loreto također brodom), gdje ju je dočekaio Scipion, a zatim je na rukama nošena od najuglednijih rimskih matrona sve do Palatina gdje je bila smještena u Viktorijin hram. Viktorijin će kip kasnije, u 4. st., u senatskoj kući u Rimu izazvati mnoge sporove između pogana i kršćana. Usprkos Milanskom ediktu iz 313., koji je dao slobodu kršćanskom vjeroispovijedanju, poganstvo je i dalje živjelo. Pontifikantni zbor i dalje se sastajao, djevice vestalke bdjele su nad svojom vječnom vatrom (kao atribut može se porediti s Lucijinom svijećom), a još se uvijek slavila i

Pretpostavci o zamjeni kulta u prilog ide i učinkovitost njegovog ranog javljanja, ali i kasnijega srednjovjekovnog širenja dužobalnim pojasom, poglavito u Istri, Hrvatskom primorju i Dalmaciji. Dakako, sve to upućuje i na simboličku samosvojnost kulta kao moguću paradigmu ekonomskog interesa gospodarski snažne pomorske tradicije Venecije. To je u direktnoj vezi s mišljenjem A. Badurine kako patronat nekog sveca, osim religioznog, ima i niz drugih psiholoških, kulturnih, društveno-gospodarskih pa i političkih utjecaja na prostor i na život ljudi koji žive na tom prostoru.

Zbog svoje bipolarnosti i kontemplativnosti u zaposjedanju simboličkog prostora, po tipologiji, kult se može svrstati u zavjetnu grupu svetaca i grupu tzv. "svetih liječnika", od partikularnog interesa kod pomorskih zanimanja.⁸¹ Stoga je unutar hagiotopografske strukture, i po svom ikonografskom simbolizmu, sve do danas tradicionalno snažnije prisutan na područjima primorskih zajednica snažnog matrijarhalnog obilježja.

Literatura

- Agostino AMORE, *Lucia*, Bibliotheca Sanctorum, Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Roma, 1967.
- Andelko BADURINA, Hagiotopografija Hrvatske, *Radovi Instituta povijesti umjetnosti*, 27, Zagreb, 2003.
- Joško BELAMARIĆ, *Split - od carske palače do grada*, Split, 1998.
- Inoslav BEŠKER, I. N., Sveti Nikola, Svečev put oko svijeta, *More*, 1999, 56.
- Mihovil BOLONIĆ – Ivan-Rokov ŽIC, *Otok Krk kroz vijekove*, Zagreb, 1977.
- R. CAVENDICH – T. O. LING, *Mitologija*, Zagreb, 1998.
- Maria Chiara CELLETTI, *Lucia*, Bibliotheca Sanctorum, Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Roma, 1967, stupac 241-257.
- Jean CHEVALIER – Alain GHERBRANT, *Rječnik simbola*, Zagreb, 1983.
- Marko Antonije de DOMINIS, *Izabrani radovi*, 1, Split, 2002.
- Arsen DUPLANČIĆ, Nekadašnje groblje kod splitskih konventualaca, *Kulturna baština*, godina XI, broj 16, Split, 1985, 45-47.
- Cvito FISKOVIĆ, Drvena skulptura gotičkog stila u Splitu, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, svezak LI, za godine 1930-34, Split, 1940.

svečanost Velike Majke. Kip Viktorije, što ga je August smjestio u kući senata, izbacio je Konstantinov nasljednik, obnovio ga je Julijan, te je ponovno bio izbačen i zatim obnovljen, dok najzad nije 391. bio uklonjen na uporno traženje sv. Ambrozija. Tek 392. car Teodozije izdao je edikt koji je dokrajčio poganstvo. Upravo ova činjenica može upućivati na zamjenu kultova, u kojem procesu je sv. Lucija, u početku uspostave kršćanstva, kao Viktorijina "zamjena", mogla prethoditi i samoj Bogorodici.

⁸¹ Kronološki i narativno, kult sv. Lucije vrlo je blizak kultu sv. Nikole, jer se slavi nakon poznate kršćanske sedmodnevnice računajući od njegovog blagdana 6. prosinca. U oba slučaja, blagdane obilježava darivanje, poglavito djece.

- Cvito FISKOVIĆ, Utjecaj Dioklecijanovog mauzoleja na kasnije graditeljstvo, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LIII (1950-1951), Split, 1952.
- Cvito FISKOVIĆ, Novi nalazi u splitskoj katedrali, *Bulletin JA*, 6, Zagreb, 1958.
- Cvito FISKOVIĆ, Humanizacija sred Dioklecijanove palače u Splitu, *Mogućnosti*, 5-6-7, Split, 1991.
- Branko FUČIĆ, 1997, Zagreb, 1997.
- Branko GAVELA, *Historija umetnosti antičke Grčke*, Beograd, 1969.
- Vedran GLIGO, *Koriolan Cipiko, O azijskom ratu*, Split, 1977.
- Marijan GRGIĆ, Lucija, sveta, *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 2000, 416.
- GRUPA AUTORA, *Io Adriatico, Civiltà di mare tra frontiere e confini*, Milano, 2001.
- James HALL, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb, 1998.
- Emil HILJE – Radoslav TOMIĆ, *Umjetnička baština zadarske biskupije*, Zadar, 2006.
- Peregrine HORDEN – Nicholas PURCELL, *The Corrupting Sea, a study of mediterranean history*, Oxford, 2000.
- Duško KEČKEMET, Naša stara pomorska ikonografija, *Pomorski zbornik*, sv. 1, 1962, 553-591.
- Joško KOVAČIĆ, Nekoliko podataka o starogradskim spomenicima, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 34, 1994, 357-381.
- Joško KOVAČIĆ, Župa Vrbanj na Hvaru, *Služba Božja*, 33, 1993, 245-266.
- Lupis B. VINCIJE, Pelješka župa, *Kuna*, 1996.
- Jerko MARASOVIĆ – Tomislav MARASOVIĆ, *Dioklecijanova palača*, Zagreb, 1968.
- Vjeko OMAŠIĆ, *Lepantska bitka 1571. i hrvatski pomorci*, Zadar, 1974, 131-150.
- Stewart PEROWNE, *Rimska mitologija*, Opatija, 1986.
- Ivo PETRICIOLI – Miljenko DOMLJAN – Pavuša VEŽIĆ, *Sjaj zadarskih riznica*, Zagreb, 1990.
- Danka RADIĆ, *Ex voto - zavjetni darovi u Trogiru i okolici*, Trogir, 2005.
- Ante SOLDI, *Franjevačka provincija presvetoga Otkupitelja*, Split, 1979.
- Alka STARAC, Antička Pula. Topografija i spomenici /Ancient Pula. Topography and Monuments, *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, Berlin, 2006.
- Ivan STOŠIĆ, *Religijski život, Kostrenske župe Svete Lucije i Svete Barbare*, Kostrena, 2000, 125.
- Pavuša VEŽIĆ, Arhitektura crkve i pregrade kora Svete Lucije u Jurandvoru, *Zbornik radova 900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)*, Baška, 2000, 165-186.
- Pavuša VEŽIĆ, *Zadar na pragu kršćanstva, Arhitektura ranoga kršćanstva u Zadru i na zadarskom području*, Zadar, 2005.
- M. ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1927.
- Nikola ŽIC, Sveti Marko, *Pomorska enciklopedija*, sv. 7, Zagreb, 1985, 625.

DER KULT DER HL. LUCIJA IN MEERESSTARKEN GEMEINSCHAFTEN IM OSTEN
DER ADRIA

Zusammenfassung

Dieser Artikel stellt den Grundkult der hl. Lucija dar, seine Raum- und chronologische Verbreitung an der Ostküste der Adria mit den Zeigen auf die Unmengen topologisch bestätigen Zentren des Verehrens (Kvarner, Split und Venedig). In diesem Sinne bearbeitet man den spätmittelalterlichen Einfluss Venedigs, die Baustruktur des Diokletian Mausoleums, die Ursprünglichkeit von der Insel Krk und die Symbolik der Entwicklungsvermittlung. Am Ende, in der Abschlussfolgerung, sind allgemeine Forschungsergebnisse mit der Betonung auf die Zugehörigkeit der Votivgruppe Heiliger gegeben, die regelmäßig in Mittel- und Nordküstengebieten der östlichen Adria verehren.

Die symbolische Bedeutung des Kultes der hl. Lucija, bei Völkern mit Küstentraditionen, ist nicht gut erforscht worden. Neben üblich christlich-ikonografischen Werten, die die Kirche Lucija nach der Legende zuschreibt, ihre immer bedeutendere und häufigere Erscheinung an Orten der östlichen Adriaküste, besonders im Kvarner, in Split und in Venedig, weist auf die Tradition des Verehrens hin, die sich im Grundmaritime entwickelte, besonders aktiv in Seeberufen. Folglich wird diese Forschung zu einem besseren Verständnis verhelfen im Bezug auf die Raumsymbolik des Kultes von Lucija und die Erscheinung der Typologie in seestarken Gemeinschaften materieller Abstammung und Gebieten an der mittel- und nordöstlichen Adria zeigen, einschließlich und Venedig.

Schlusswörter: hl. Lucija, Kultus, Ostadria

THE CULT OF ST. LUCY IN STRONG COASTAL COMMUNITIES OF THE EASTERN
ADRIATIC

Summary

This paper presents the basis of the cult of St. Lucy (Sveta Lucija) and its spatial and chronological spread on the eastern coast of the Adriatic Sea with an indication to some topological confirmation of the cult (Kvarner, Split and Venice). In this sense the late medieval Venetian influence, building structure of Diocletian's mausoleum, Krk's originality and symbolism in the mediating of the development of the cult were elaborated upon. At the end, in the conclusion, the author gives some general results of research with an accent on the belonging of votive group of saints which are regularly worshiped in coastal communities of the middle and northern coast of the eastern Adriatic Sea.

The symbolical meaning of the cult of St. Lucy amongst people with maritime tradition has not been researched enough. Alongside the common Christian-iconographic values, which the church gives to St. Lucy according to legend, her meaning and more often presence on the localities of the eastern Adriatic coast, especially in Kvarner, Split and Venice, indicates a tradition of worship which developed on the maritime basis especially in maritime vocations. Therefore, this research will help to better understand the background of the symbolic space of Lucy's cult and indicates to the typology of her appearance in strong maritime communities of matriarchal roots and areas of the middle and north-eastern Adriatic, including Venice.

Key words: St. Lucy, Cult, Eastern Adriatic